

16.
ZAGREB KAO VISOKOŠKOLSKI
CENTAR U HRVATSKIM,
JUGOSLOVENSKIM I
MEĐUNARODNIM OKVIRIMA
1945. – 1967.*

Dragomir Bondžić

UDK: 378.4(497.5 Zagreb):378(100)“1945/1967“

Izvorni znanstveni članak

Sažetak: U radu se posmatra Zagreb kao visokoškolski centar od završetka Drugog svetskog rata do kraja 60-ih godina 20. veka. U centru pažnje je Zagrebačko sveučilište kao visokoškolska ustanova od značaja u hrvatskim, jugoslovenskim i međunarodnim okvirima. Na početku se daje sažet pregled razvoja Sveučilišta tokom prvih posleratnih decenija, predstavljaju se osnovne karakteristike, struktura i rad ustanove, porast broja nastavnika i studenata, položaj u novom društvu i odnosi sa komunističkim vlastima. Zatim se prikazuje mesto Zagreba kao jednog od jugoslovenskih univerzitetskih centara i opisuju se veze zagrebačkih ustanova, nastavnika i studenata sa ostalim centrima u zemlji. Predstavljen je doprinos Zagrebačkog sveučilišta osnivanju novih visokoškolskih ustanova u Hrvatskoj i Jugoslaviji, razmena nastavnika i asistenata i saradnja studenata u okviru Saveza studenata Jugoslavije. Na kraju, prikazuje se razvoj Zagreba kao međunarodnog univerzitetskog centra naročito tokom 50-ih i 60-ih godina, kako uspostavljanjem raznovrsne naučne saradnje Sveučilišta sa inostranstvom, tako i dolaskom na studije sve većeg broja stranih studenata, i to pre svega onih iz novooslobođenih azijskih i afričkih zemalja u razvoju, ali i pojedinaca iz razvijenih evropskih zemalja.

Cljučne riječi: Zagreb, Zagrebačko sveučilište, Hrvatska, Jugoslavija, međunarodna saradnja, strani studenti

Moderno Zagrebačko sveučilište osnovano je 1874. godine, sa Pravoslavnim, Bogoslovnim i Filozofskim fakultetom, na temelju visokoškolskih tradicija koje su sezale do 1669.¹ Krajem 19. i tokom prve polovine 20. veka Sveučilište se razvijalo i širilo

* Rad je deo projekta „Konflikti i krize – saradnja i razvoj u Srbiji i regionu u 19. i 20. veku“ (br. 47030), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Jaroslav ŠIDAK, „Opći pogled na tristogodišnji razvoj visokoškolske nastave u Zagrebu“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 17–20; ISTI, „Sveučilište do kraja Prvoga svjetskog rata“, u: *Isto*, 91–102.

tako da je po završetku Drugog svetskog rata obuhvatalo Medicinski (1919.), Veterinarski (1919.), Tehnički (1919.), Poljoprivredno-šumarski (1919.), Farmaceutsko-biohemijski (1945.), Prirodno-matematički (1946.) i Fakultet ekonomskih nauka (1946.).² I tokom posleratnih godina rastao je broj visokoškolskih ustanova u Zagrebu i u Hrvatskoj, tako da je sa 13 1946., lociranih uglavnom u Zagrebu, porastao na 18 1950., 28 1956., 52 1960. i 84 1965. godine, rasutih širom Hrvatske.³ Novi fakulteti su nastajali izdvajanjem iz postojećih, osnivanjem novih fakulteta u Zagrebu ili novih visokoškolskih ustanova van Zagreba, u čemu je Zagrebačko sveučilište imalo važnu ulogu. Tako su se iz Tehničkog fakulteta 1956. izdvojili Arhitektonsko-građevinsko-geodetski fakultet (koji se 1962. podelio na tri fakulteta), Fakultet strojarstva i brodogradnje, Elektrotehnički fakultet i Tehnološki fakultet. Poljoprivredni i Šumarski fakultet su postali samostalni 1960., Visoka upravna škola je osnovana 1956., Visoka škola za fizičku kulturu 1959., a 1962. su osnovani Fakultet političkih nauka, Stomatološki fakultet i Visoka defektološka škola. U Rijeci je 1955. formiran Medicinski, 1960. Strojarski, a 1961. Ekonomski fakultet. U Zadru je 1956. formiran Filozofski fakultet. U Splitu su 1960. osnovani Elektrotehnički i Kemijsko-tehnološki, a 1961. Pravni fakultet. U Osijeku su 1960. osnovani Ekonomski fakultet i Visoka poljoprivredna škola.⁴

Pored porasta broja ustanova, posle rata je rastao i broj nastavnog i pomoćnog nastavnog osoblja, studenata, diplomiranih studenata i doktora nauka. Tako je broj stalnih nastavnika porastao sa 193 1945./1946. na 266 1950./1951., 329 1955./1956., 464 1960./1961., 935 1965./1966. i 1.052 1967./1968. Broj stalnih saradnika u posmatranom periodu je porastao sa 60 1945./1946. na 1.197 1967./1968. Broj studenata je sa 7.465 1945./1946. porastao na 15.065 1950./1951., 24.225 1960./1961. i 30.217 1967./1968. godine. I broj studenata koji diplomiraju tokom godine je bio u porastu: 1945./1946. diplomiralo je 289 studenata, 1950./1951. 1.151, 1960./1961. 2.551 i 1967./1968. 4.594 (od 1945. do 1968. 54.464). Broj doktorata je varirao iz godine u godinu (1945./1946. 9, 1964./1965. 22, 1965./1966. 235, a 1966./1967. 54), a od 1945. do 1968. odbranjena su 1.522 doktorata.⁵

Porast broja visokoškolskih ustanova, nastavnika, studenata i diplomiranih studenata je bio opšti proces na hrvatskom i jugoslovenskom nivou: tako je broj visokoškolskih ustanova od 1945./1946. do 1967./1968. u Hrvatskoj porastao sa 13 na 79, a u celoj Jugoslaviji sa 40 na 262. U istom periodu broj nastavnika je u Hrvatskoj porastao sa 782 na 4.561, a u Jugoslaviji sa 2.040 na 15.950. Broj studenata je beležio najveći porast, zbog potrebe zemlje za visokokvalifikovanim kadrovima. Tako je 1946. u Hrvatskoj bio 12.651 student, a 1967. 47.135, dok je u celoj Jugoslaviji 1946. bilo 39.239, a 1967. 210.810 studenata. I broj diplomaca je rastao, tako da ih je u Hrvatskoj 1946. bilo 488, a 1967. 7.528, dok je u Jugoslaviji 1946. bio 1.021, a 1967. 29.179. Dakle, broj studenata je u posmatranom periodu

² „Razvoj visokog školstva i Sveučilišta u Zagrebu“, u: *Isto*, 290.

³ *Jugoslavija 1918–1988. Statistički godišnjak*, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1989., 364.

⁴ „Razvoj visokog školstva i Sveučilišta u Zagrebu“, 290–291. U Zagrebu su 1960., pored 13 fakulteta, bile 4 visoke škole i 3 akademije („Mreža visokog školstva“, *Jugoslovenski pregled* (Beograd), decembar 1960., 535–537).

⁵ „Statistički podaci“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I-II* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 566.

u Hrvatskoj porastao skoro četiri puta, a u Jugoslaviji nešto više od pet puta, dok se broj diplomiranih studenata u Hrvatskoj povećao 15 puta, a u Jugoslaviji skoro 30 puta.⁶

Ključni značaj za Zagrebačko sveučilište, kao i za ostale univerzitete u zemlji, posle Drugog svetskog rata imao je dolazak Komunističke partije Jugoslavije na vlast i izgradnja nove države, političkog, društveno-ekonomskog i kulturno-prosvetnog sistema, usklađenog sa partijskom politikom i ideologijom. Odmah posle rata poništeni su svi zakoni doneti za vreme NDH, kao i ranije ukoliko se nisu slagali sa tekovinama NOR-i revolucije, a donošenjem novih propisa već od leta 1945. i izborom novih univerzitetskih i fakultetskih organa počeo je rad Zagrebačkog sveučilišta i izgradnja novog visokoškolskog sistema. Nova vlast se kroz rad Sudova časti već 1945. obračunala sa profesorima koje je optužila za saradnju sa okupatorima tokom rata, a u narednom periodu su nastavljeni sukobi sa nastavnim osobljem koje je bilo u velikoj meri ideološko-politički nepodobno, pa čak i neprijateljski raspoloženo. Međutim, pošto su joj bili neophodni i nezamenljivi, vlast je, osim represije, na nastavnike vršila i propagandni pritisak, težila da ih „pridobije“ ideološko-političkim radom, a najviše je očekivala od dolaska mladih marksističkih kadrova na Sveučilište. Autonomija ustanove je bila potpuno zanemarena i vladajuća Partija je posmatrala kao relikv prošlosti, nepotreban u novom „narodnom“ režimu. Kao i čitavo društvo, i Zagrebačko sveučilište i pojedini fakulteti bili su prožeti partijskim organizacijama koje su bile hijerarhijski ustrojene od ćelija po grupama i godinama, preko fakultetskih komiteta, do Sveučilišnog komiteta. Pored toga, postojala je i razgranata studentska organizacija, u početku Narodna studentska omladina kao deo Narodne omladine, a od 1952. Savez studenata Jugoslavije. Partijska i studentska organizacija su nadzirale i usmeravale čitav život i rad na Sveučilištu, od nastave i učenja, preko kulturnog, društvenog i svakodnevnog života studenata i nastavnika, do njihovog ponašanja i ideološko-političkog opredeljenja i rada. Partija je kao instrument uticaja među nastavnim osobljem koristila i Društvo sveučilišnih nastavnika.⁷

Karakter novog režima i položaj Partije u njemu omogućavao joj je da utiče na izgled, strukturu i razvoj visokoškolskih ustanova i da diktira njihove ciljeve i zadatke. Takav uticaj Partije uticao je i na snažan porast broja ustanova i studenata u zemlji, mada, kao što je rečeno, u tome su imale ulogu i šire tendencije, opšti razvoj privrede i društva te potrebe za visokostručnim kadrovima. Komunistička partija je snažno podsticala tu potrebu posmatrajući univerzitete kao „fabrike kadrova“ koji su bili neophodni za ambiciozne društveno-ekonomske planove. Pored toga, novi kadrovi su morali da budu predstavnici „nove socija-

⁶ *Jugoslavija 1918–1988*, 364–366. Treba istaći da se radilo i o svetskom procesu ubrzanog razvoja visokog školstva i porasta broja ustanova i studenata, u kojem je Jugoslavija u to vreme prednjačila i među zemljama OECD bila šesta po porastu broja studenata od 1950. do 1965. (iza Turske, Kanade, Švedske, Grčke i Norveške). Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ-319), fond Savezni savet za obrazovanje i kulturu, 319–193, Aktivnosti i problemi u razvoju i sprovođenju reforme visokoškolskog obrazovanja, Beograd mart 1971., 25–29.

⁷ Magdalena NAJBAR AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti*, Zagreb 2013., 149–192, 199–201; Ante MILUŠIĆ, Hodimir SIROTKOVIĆ i Slobodan LANG, „Sveučilište od oslobođenja do uvođenja društvenog upravljanja“, u: *Spomenica I*, 185–240; Branislava VOJNOVIĆ (priř.), *Zapisi Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. I.: 1945. – 1948., Zagreb 2005., 78–79, 170–172; ISTA (priř.), *Zapisi Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. II.: 1949. – 1952., Zagreb 2006., 147–161, 893–916.

lističke inteligencije“, formirane na temelju partijske politike i ideologije marksizma. U tom cilju, život i rad studenata je strogo kontrolisan, a ideologija je unošena u nastavu. Trebalo je da novi kadrovi vremenom zamene „staru“ inteligenciju, koja je smatrana „buržoaskom“ pa u velikoj meri i „reakcionarnom“ i suprotstavljenom novom režimu.⁸

Poseban značaj za oblikovanje ciljeva i zadataka Zagrebačkog sveučilišta (i drugih univerziteta u zemlji) u novom sistemu imalo je donošenje Prvog petogodišnjeg plana privrede 1947. Zagrebačko sveučilište je bilo uklopljeno u taj plan, i od njega je očekivano da od 1947. do 1951. osposobi 6.900 visokokvalifikovanih stručnjaka. Ova kvota je bila podjeljena po fakultetima tako da je prema planu na Tehničkom trebalo da diplomira 1.700, na Poljoprivredno-šumarskom 1.200, Ekonomskom 1.080, Filozofskom 720, Medicinskom 650, Pravnom 500, Farmaceutskom 430, Prirodno-matematičkom 380 i Veterinarskom 240 studenata. Nerealnost plana i nemogućnost da se rad visokoškolskih ustanova uopšte uklopi u metode socijalističkog planiranja doveli su do toga da je do kraja 1949. plan bio ispunjen sa svega 28% (na Poljoprivredno-šumarskom i Filozofskom svega 17%). To je dovelo do smanjenja planske obaveze sa 6.900 na 4.303, uz sumnju da će i ovaj plan biti ostvaren i da će dobijeni kadar biti dovoljno kvalitetan.⁹

Dakle, ciljevi i zadaci Zagrebačkog sveučilišta posle Drugog svetskog rata su postavljeni na saveznom nivou, a njih je diktirala politika i ideologija Komunističke partije Jugoslavije. Jugoslovenske okvire Zagrebačkom sveučilištu davali su i savezni prosvetno-naučni organi koje su, za razliku od republičkih organa iste vrste koji su direktno upravljali pojedinim ustanovama, davali opšte i načelne smernice razvoju visokog školstva u celoj zemlji, davali zakonske okvire, koordinisali rad republičkih organa i rukovodili međunarodnom saradnjom. Reč je o nizu organa koji su se smenjivali tokom reorganizacija državne uprave (Ministarstvo prosvete DFJ do 1946., Komitet za škole i nauku FNRJ do 1948., Ministarstvo za škole i nauku FNRJ do 1950., Savet za nauku i kulturu FNRJ do 1953., Sekretarijat za prosvetu SIV-a do 1956., Sekretarijat SIV-za prosvetu i kulturu do 1967., kada je formiran Savezni savet za obrazovanje i kulturu koji je ukinut 1971.; na republičkom nivou su delovali Ministarstvo prosvjete NRH do 1947., Komitet za naučne ustanove, Sveučilište i visoke škole NRH do 1950., Ministarstvo za nauku i kulturu NRH do 1951., Savjet za prosvjetu nauku i kulturu NRH do 1956., Savjet za nauku i kulturu NRH, a od 1963. Republički sekretarijat za prosvjetu). Uticaj i ingerencije saveznih organa su od 60-ih godina sve više slabile i sve više prelazile na republičke organe i same ustanove.¹⁰

Na saveznom nivou je bio donet i prvi zakon o univerzitetima 1954. godine kojim je ova materija regulisana na nivou cele države, da bi potom usledilo donošenje zakona u pojedinim republikama (u Hrvatskoj jula 1957.), donošenje novog Opšteg zakona o fakultetima i

⁸ M. NAJBAR AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija*, 185–186. Uporedi stanje na Beogradskom univerzitetu u: Dragomir BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004., 69–170.

⁹ Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA-1220), fond Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH), Agitprop, kut. 13, O nekim akutnim problemima Zagrebačkog sveučilišta, XII. 1949.

¹⁰ Ljubiša KORAC, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943–1978*, Zagreb 1978., 344–349; *Kulturna politika Jugoslavije 1945–1952.*, knj. I (прир. Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман), Београд 2009., 95–96, 99–100; M. NAJBAR-AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija*, 151–153; A. MILUŠIĆ, H. SIROTKOVIĆ I S. LANG, „Sveučilište od oslobođenja do uvođenja društvenog upravljanja“, 190–191.

univerzitetima 1960. (i novog republičkog zakona 1961. i njegovih izmena 1965.), a u međuvremenu i donošenje Zakona o naučnom radu 1957. Ključni značaj u zakonu iz 1954. imalo je uvođenje društvenog upravljanja, čime je visoko školstvo postalo prva društvena delatnost u koju je uvedeno samoupravljanje. Uvedeni su saveti Sveučilišta i fakulteta, u koje su, pored predstavnika nastavnika, ulazili i predstavnici države, društva, privrede, lokalne zajednice, a vremenom i studenata i zaposlenih na univerzitetu, čime se ostvarivala ideja da oni koji učestvuju u finansiranju Sveučilišta i njegovom radu učestvuju i u upravljanju njime, čime je značajno ograničena klasična autonomija univerziteta. Sveučilište je pretvoreno u zajednicu fakulteta, koji su u mnogim poslovima postali samostalni.¹¹

Pored državnih organa, značajnu ulogu prilikom donošenja zakona 1954. imali su i sami univerziteti preko svojih predstavnika na međuuniverzitetskoj konferenciji februara 1954. u Beogradu. Druga međuuniverzitetska konferencija je održana aprila 1955. u Zagrebu, i na njoj se raspravljalo o primeni zakona o univerzitetima i iskustvima uvođenja društvenog upravljanja. Slične konferencije su održavane i kasnije o različitim pitanjima, pre svega o pitanjima reforme nastave, nastavnih planova i programa, režima studija i međusobne saradnje, prilagođavanja nastave privredi i društvu, povećavanja efikasnosti studija, što su sve bili procesi zajednički za sve jugoslovenske univerzitete u čitavom posleratnom periodu. Pošto je utvrđeno da su studije u Jugoslaviji neefikasne, da su u proseku trajale dve godine duže od predviđenog, dakle 6 umesto 4 godine, i da se ne obezbeđuje dovoljan broj kadrova, 1957. je i zvanično pokrenuta reforma visokog školstva. Reforma je rezultirala novim zakonom 1960., povećanjem broja ustanova, liberalizacijom upisa studenata, forsiranjem vanrednih studija, uvođenjem trostepenog studiranja, sve u cilju povećanja efikasnosti studija i broja dobijenih kadrova.¹²

Pomoć državnim organima u bavljenju pitanjima visokog školstva od 1957. godine je pružala Zajednica jugoslovenskih univerziteta. Time je bila formalizovana saradnja jugoslovenskih univerziteta i Zajednica je u narednom periodu igrala važnu ulogu u međusobnim odnosima jugoslovenskih univerziteta, a naročito u njihovim odnosima sa inostranstvom. Zajednica je imala organe sastavljene od predstavnika svih univerziteta, predsednika, redovne sastanke, finansijska sredstva, organizovala je skupove i seminare, slala nastavnike u inostranstvo i pozivala strane naučnike u zemlju, itd. Od 1960. je objavljivan časopis *Univerzitet danas*, čija redakcija je do 1964. bila u Zagrebu. Raznovrsni oblici saradnje su uspostavljeni i među pojedinim jugoslovenskim fakultetima, koji su na povremenim me-

¹¹ Драгомир БОНДИЋ, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950–1960*, Београд 2010., 73–104; Јосип АДАМЧЕК, „Зagrebačko sveučilište 1954–1968.“, у: *Spomenica I*, 241–290; М. НАЈВАР-АГИЋИЋ, *Kultura, znanost, ideologija*, 149, 192–194; „Општи закон о универзитетима“, *Службени лист ФНРЈ* (Београд), бр. 27, 30. 6. 1954., 445–447; АЈ-318, фонд Секретаријат СIV за просвету и културу ФНРЈ, 318-6, Нацрт Општег закона о универзитетима, 1954.; АЈ-145, фонд Savez studenata Jugoslavije, 145-91-400, Izvještaj о radu Sveučilišta у школској 1956/57. години, Загреб 1957.

¹² Д. БОНДИЋ, *Универзитет у социјализму*, 112–154, 252–286; Ј. АДАМЧЕК, „Зagrebačko sveučilište 1954–1968.“, 287; АЈ-142, фонд Социјалистички savez radnog naroda Jugoslavije (dalje: SSRNJ), 142-51-179, Закључци Прве међууниверзитетске конференције одржане 13. и 14. фебруара 1954. у Београду; АЈ-145, фонд Savez studenata Jugoslavije, 145-89-395, Ректорат Свеучилишта у Загребу, Реферати са Друге међууниверзитетске конференције у Загребу, 18. март 1955.; „Међууниверзитетска сарадња“, *Jugoslovenski pregled* (Београд), септембар 1958., 361–362; „Општи закон о факултетима и универзитетима“, *Службени лист ФНРЈ* (Београд), бр. 29, 20. 6. 1960., 621–628.

đufakultetskim konferencijama, ili kroz druge forme, rešavali zajednička pitanja i uspostavljali saradnju (u Zagrebu su se 1948. sastali pravnici i predstavnici Prirodno-matematičkih fakulteta, februara 1949. predstavnici Filozofskih fakulteta, 1952. nastavnici političke ekonomije i građevinskih fakulteta, itd.).¹³

Dakle, Zagrebačko sveučilište je posle rata funkcionisalo u zajedničkim jugoslovenskim okvirima. U tim okvirima je ostvarivalo i raznovrsnu i manje ili više intenzivnu saradnju sa ostalim jugoslovenskim univerzitetima. Pre svega, Sveučilište je, uz Beogradski univerzitet i Ljubljansku univerzu, posle rata dalo veliku organizacionu i kadrovsku pomoć pri osnivanju novih fakulteta i univerziteta u Sarajevu i Skoplju. Tako su u matičnoj komisiji Filozofskog fakulteta u Skoplju 1946., pored ostalih, bili profesori Petar Skok i Dušan Pejnović iz Zagreba; u komisiji za osnivanje Medicinskog fakulteta u Sarajevu 1946. bili su profesori Ante Premeru i Branimir Gušić iz Zagreba; u komisiji za osnivanje Medicinskog fakulteta u Skoplju Ante Premeru; u komisiji za osnivanje Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Skoplju 1947. Pavle Ugrenović iz Zagreba; u komisiji za osnivanje Tehničkog fakulteta u Sarajevu 1949. profesor Rajko Kušević iz Zagreba, itd. I posle osnivanja, iz Zagreba je pružana kadrovska i materijalna pomoć novim fakultetima (iz zagrebačkog Anatomskeg instituta su dati preparati, knjige, instrumenti za Medicinski fakultet u Sarajevu, itd). Pored toga, Zagreb je 50-ih godina dao ključni doprinos osnivanju novih fakulteta u samoj republici Hrvatskoj, u Rijeci, Zadru, Splitu, Osijeku.¹⁴

U ovim jugoslovenskim okvirima, odvijala se intenzivna saradnja zagrebačkih nastavnika i studenata sa kolegama iz drugih univerzitetskih centara. Kada je u pitanju nastavno i pomoćno nastavno osoblje, saradnja je bila raznovrsna: razmenjivane su zvanične delegacije povodom proslava; održavane konferencije i sastanci na kojima je raspravljano o ujedinjavanju planova i programa i režima studija; razmenjivani su udžbenici i literatura; vršena je razmena nastavnika i asistenata, specijalizacije, predavanja, istraživanja, posete; itd. Radilo se o procesu koji je počeo odmah posle rata i snažno su ga podsticali državni i partijski organi, naročito 50-ih godina. Predlagano je čak i da se odlazak na usavršavanje u inostranstvo dozvoli tek pošto se iskoriste sve mogućnosti usavršavanja u zemlji. Međutim, želje su bile daleko veće od rezultata, koji su ocenjivani kao nezadovoljavajući. Recimo, tokom 1957. na Zagrebačkom sveučilištu su gostovala samo dva profesora iz Beograda i Novog Sada i to šest dana, a 1959. ukupno 33 nastavnika iz Jugoslavije. Kao prepreka je navođen nedostatak sredstava i vremena, ali i antagonizmi fakulteta, katedri i pojedinaca. Krajem 50-ih je i pored dosta neprecizne evidencije zaključeno da međusobna saradnja jugoslovenskih profesora zaostaje za njihovom saradnjom sa inostranstvom. Stanje je privuklo i pa-

¹³ Д. БОНЦИЋ, *Универзитет у социјализму*, 251–265, 275–286; Ј. АДАМЧЕК, „Зagrebačko sveučilište 1954-1968.“, 287–288; АЈ-145, фонд Savez studenata Jugoslavije, 145-89-395, Osnivanje Zajednice jugoslovenskih univerziteta i Statut, 28. – 29. januar 1957.; „Međuuniverzitetska saradnja“, *Jugoslovenski pregled* (Beograd), septembar 1958., 361–362; Božo TEŽAK, „Dužnosti“, *Univerzitet danas*, I/1960., br. 3–4, 75.

¹⁴ HR-HDA-1095, фонд Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske, k. 1. 30. V. 1951.; АЈ-315, фонд Komitet za škole i nauku FNRJ, 315-5-13; Senija MILIŠIĆ, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945–1958.*, Sarajevo 2007.; Dragomir BONDŽIĆ, „Saradnja naučnika Srbije i Hrvatske u okviru Jugoslavije 1945–1965.“, *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza. Hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918-1991* (ur. Bojan B. Dimitrijević i Mario Jareb), Beograd – Zagreb 2018., 201–202.

žnju štampe u kojoj se pojavio članak „Putujemo u inostranstvo da bismo se upoznali“, u kojem je naveden primer beogradskog specijalizanta psihijatrije koji je tek prilikom boravka u Londonu upoznao svog kolegu iz Zagreba.¹⁵

S druge strane, međusobna saradnja jugoslovenskih studenata je bila daleko intenzivnija i organizovanija. Sprovedena je u okviru studentske organizacije, prvo Narodne studentske omladine, a od 1952. preko Saveza studenata Jugoslavije, čiji osnivački kongres je održan upravo u Zagrebu. Forme i oblici su bili najrazličitiji: od međusobnih poseta, sportskih takmičenja, ekskurzija i izleta, konferencija i seminara, diskusija i debatnih klubova, saradnje u studentskoj štampi, do poseta fabrikama, zadrugama, selima, učešća na radnim akcijama, a sve u kontekstu stvaranja „nove socijalističke inteligencije“, upoznavanja domovine i jačanja bratstva i jedinstva.¹⁶ Zagreb je bio redovna destinacija ekskurzija jugoslovenskih studenata. Tako je 158 studenata pete godine beogradskog Medicinskog fakulteta u proleće 1954. tokom ekskurzije Beograd – Zagreb – Split – Dubrovnik – Sarajevo, boravilo u Zagrebu, posetilo klinike i institute Medicinskog fakulteta, obišlo muzeje, galeriju slika i druge znamenitosti grada.¹⁷

I na kraju, Zagreb je posle rata dobijao sve veći značaj kao visokoškolski centar u međunarodnim okvirima. Takav značaj Zagrebu je davala raznovrsna i vremenom sve intenzivnija međunarodna saradnja njegovih nastavnika i studenata i sve češći dolasci nastavnika i studenata iz inostranstva radi predavanja, studiranja, usavršavanja ili radi turističke posete. Međunarodna saradnja Zagrebačkog sveučilišta je neposredno po završetku rata bila skromna i uglavnom usmerena na istočnoevropske zemlje. Od početka 50-ih godina ta saradnja postaje sve intenzivnija i usmerena i na zapadnoevropske i vanevropske zemlje. Sastojala se u razmeni zvaničnih delegacija, razmeni nastavnika, učešću na naučnim skupovima, razmeni literature i raznovrsnoj studentskoj saradnji. Predstavnici Zagrebačkog sveučilišta su učestvovali na obeležavanju 600-godišnjice univerziteta u Pragu 1948.; na međunarodnoj konferenciji Sveučilišta u Nici 1950., na kojoj je osnovano Međunarodno udruženje univerziteta; na konferenciji Međunarodnog društva univerzitetskih profesora u Amsterdamu 1953.; na proslavi Oktobarske revolucije u Kijevu 1967., itd. Sa pojedinim univerzitetima je potpisan ugovor o saradnji (Frajburg 1964., Rostok 1965., Drezden 1966., itd.), a veze su postojale i sa Strazburom, Bordoom, Bolonjom, Birmingemom, itd. Od 1950. u Zagrebu i Zadru se održavao dvonedeljni letnji Seminar za strane slaviste u organizaciji Filozofskog

¹⁵ D. BONDŽIĆ, „Saradnja naučnika Srbije i Hrvatske u okviru Jugoslavije 1945–1965.“, 198–205; A. MILUŠIĆ, H. SROTKOVIĆ i S. LANG, „Sveučilište od oslobođenja do uvođenja društvenog upravljanja“, 234–235; *Izveštaj rektora o radu Sveučilišta u školskoj godini 1956/57.*, Zagreb 1958., 55–57; Antun BRODANOVIĆ, „Razmjena nastavnika i suradnika između jugoslavenskih univerziteta“, *Univerzitet danas*, I/1960., br. 3–4, 109–114; Momčilo MARIĆ, „Putujemo u inostranstvo da bi se upoznali“, *Mladost* (Beograd), br. 175, 17. 2. 1960., 3.

¹⁶ AJ-145, fond Savez studenata Jugoslavije, 145-1-2, Prvi kongres Saveza studenata Jugoslavije, 10. – 11. III. 1952.; 145-77-339, Izveštaji Sveučilišnog odbora Saveza studenata Jugoslavije Sveučilišta u Zagrebu 1953./54.–1967./68. godine. Iz mnoštva podataka o raznim vidovima saradnje pomenimo da su u oblasti fiskulture 1953./1954. godine održani tradicionalni susreti visokih tehničkih škola i farmaceuta Beograda i Zagreba i „tromječ“ veterinaru Beograd – Zagreb – Ljubljana; u Zagrebu su održana prvenstva studenata Jugoslavije u streljaštvu i skijanju, a zagrebački studenti su učestvovali na prvenstvu u stonom tenisu i atletici u Skoplju, plivanju, vaterpolu i tenisu u Beogradu i odbojci u Ljubljani; 480 studenata je prenosilo studentske štafete Maršalu Titu; itd. (AJ-145, fond Savez studenata Jugoslavije, 145-77-339, Izveštaj Sveučilišnog odbora Saveza studenata Jugoslavije Sveučilišta u Zagrebu 1953./54.)

¹⁷ Arhiv Srbije (dalje: AS), fond Medicinska velika škola, fasc. 28, Izveštaj Medicinskog fakulteta o radu 1953./54.

fakulteta u Zagrebu i uz finansijsku podršku Savezne komisije za kulturne veze sa inostranstvom. Na seminaru su učestvovali slavisti iz brojnih zemalja i do 1968. je učestvovalo ukupno 1.145 stranih slavista. Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu je od 1963. održavao „Korčulansku letnju školu“, međunarodni sastanak filozofa i sociologa, a od kraja 50-ih godina sa ostalim jugoslovenskim univerzitetima organizovan je međunarodni seminar „Univerzitet danas“ u Dubrovniku.¹⁸

U okviru međunarodne saradnje zagrebački nastavnici su odlazili u inostranstvo, a univerzitetski nastavnici iz različitih zemalja sveta dolazili u Zagreb (najčešće, istovremeno i u Beograd i druge jugoslovenske centre), držali predavanja, učestvovali na skupovima, privatno putovali, itd. Pomenimo samo da je 1957. u inostranstvu boravio o trošku Sveučilišta 71 nastavnik, a tokom 1956./1957. Sveučilište su posetili naučnici iz Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Engleske, Škotske, Francuske, Italije, Austrije, Zapadne Nemačke, SAD, Izraela i rektor Univerziteta u Strazburu.¹⁹ Od mnoštva značajnih imena koja su u posmatranom periodu posetila Zagreb, pomenimo da su 1959. godine to bili profesor Žan Braše sa Slobodnog Briselskog univerziteta, Jurij Poganovski, profesor Filozofskog fakulteta u Varšavi, Tadeuš Kotarbinski, filozof i predsednik Poljske akademije nauka, Selman A. Vaksman iz SAD, pronalazač streptomicina i nobelovac, i drugi.²⁰

I međunarodna studentska saradnja je bila veoma intenzivna, imala različite oblike i forme i posebno je činila Zagreb međunarodnim univerzitetskim centrom. Pored međusobnih poseta, seminara, konferencija, letovanja, ekskurzija, itd., naročit značaj su imali strani studenti koji su dolazili da studiraju u Zagrebu. Neposredno posle Drugog svetskog rata u Jugoslaviji se u skladu sa njenom spoljnopolitičkom orijentacijom mogao naći značajniji broj stranih studenata iz Albanije i Bugarske i u nešto manjoj meri iz ostalih zemalja narodne demokratije, dok su se studenti iz zapadnih zemalja pojavljivali samo sporadično. Tako se 1947. u Zagrebu našlo 83 studenata Albanaca stipendista albanske Vlade i 25 stipendista jugoslovenske Vlade. Iste godine je od 15 bugarskih studenata u Jugoslaviji njih 10 studiralo u Zagrebu.²¹

Rezolucija Informbiroa je dovela do snažnog potresa na ovom polju i studenti iz zemalja Informbiroa koji su se zatekli u Jugoslaviji su hapšeni i proganjani. S druge strane, vremenom je došlo do uobličavanja ozbiljne državne politike stipendiranja stranih studenata prevashodno iz zemalja Azije i Afrike, politike koja je pratila opštu državnu spoljnu politiku orijentisanu na saradnju za vanblokovskim zemljama, koja je kasnije prerasla u pokret nesvrstanih. U skladu sa tim je broj stranih studenata u Zagrebu i celoj Jugoslaviji od početka 50-ih godina bio u stalnom porastu, a među njima je bilo sve više omladine iz tek oslobođenih zemalja Azije i Afrike. Ovom politikom su rukovodili savezni državni prosvetni organi, a od 1953. prevashodno Komisija za kulturne veze sa inostranstvom, u koordinaciji sa republič-

¹⁸ A. MILUŠIĆ, H. SIROTKOVIĆ I S. LANG, „Sveučilište od oslobođenja do uvođenja društvenog upravljanja“, 235; Vladimir SERDAR, „Međunarodne veze sveučilišta“, u: *Spomenica I*, 549–553; „Međuuniverzitetska saradnja“, *Jugoslovenski pregled* (Beograd), septembar 1958., 362; AJ-559, fond Savezna komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 559-317, Seminar za strane slaviste.

¹⁹ *Izveštaj rektora o radu Sveučilišta*, 52–55.

²⁰ Д. БОНЦИЋ, *Мисао без пасоша. Међународна сарадња Београдског универзитета 1945–1960*, Београд 2011., 148.

²¹ *Isto*, 224–228.

kim prosvetnim organima i samim visokoškolskim ustanovama. Pored državnih stipendista, u Jugoslaviji je studirao i sve veći broj studenata koji su sami finansirali svoje studije ili dobijali stipendije svojih vlada. Vremenom je rastao i broj studenata iz zapadnih kapitalističkih zemalja, među kojima su posebno mesto zauzimali studenti slavistike, istorije, književnosti, jezika i običaja jugoslovenskih zemalja, ali i drugih prirodnih i tehničkih naučnih disciplina. Težilo se da se uspostavi veza sa što više stranih zemalja i da se u Jugoslaviju dovede što veći broj stranih studenata, u očekivanju da se po ugledu na velike kulturne i naučne centre, od njih stvaraju stručni kadrovi neophodno potrebni njihovim državama, društvima i privredama, ali i da se od njih stvaraju prijatelji Jugoslavije i njenog društveno-političkog sistema koji bi u budućnosti u svojim zemljama i na međunarodnom planu mogli da budu oslonac jugoslovenske spoljne politike i njenog međunarodnog ugleda.²²

Istovremeno, vođeno je računa da se strani studenti rasporede ravnomerno u sve jugoslovenske visokoškolske centre i na različite naučne discipline i profesore koji bi mogli da daju najbolja znanja i izvrše najveći uticaj na stipendiste. Tako je već 1952. na traženje saveznog saveta za nauku i kulturu sa Zagrebačkog sveučilišta upućen spisak naučnih grana koje se mogu preporučiti za studij stranim državljanima i pritom su uzete u obzir „one grane na kojima se nalaze profesori koji su po svojem naučnom i nastavnom radu poznati i gdje mogu strani studenti uistinu uspješno studirati“. Na spisku se našlo 27 naučnih grana, ustanova i univerzitetskih profesora i pet grana umetnosti i istaknutih umetnika. Među njima su bili: fizička hemija i Božo Težak, hemija i Krešimir Balenović, botanika i Vale Vouk, geografija i Josip Roglič, mineralogija i Fran Tućan, oplemenjivanje bilja i genetika i Alojz Tavčar, upravno pravo i Ivo Krbek, ustavno pravo i Jovan Stefanović, ekonomika FNRJ i Rudolf Bićanić, higijena i socijalna medicina i Andrija Štampar, historija umetnosti novog veka i Grgo Gamulin, Antun Barac, Stjepan Ivšić i Milovan Gavazzi za slavistiku, Antun Augustinčić, Vanja Radauš i Frano Kršinić za vajarstvo, Krsto Hegedušić za slikarstvo, Branko Gavela za dramaturgiju, Antonio Janigro za čelo, itd.²³

Tokom narednog perioda broj stranih studenata u Zagrebu, i u celoj Jugoslaviji, intenzivno je rastao. Prema stanju od 22. juna 1962., na Zagrebačkom sveučilištu su bila 193 strana studenta, i to 108 stipendista Savezne komisije za kulturne veze sa inozemstvom, 19 stipendista Vlade Iraka, 19 stipendista koji studiraju o vlastitom trošku i koji su došli u okviru kulturne razmene za 1961./1962., 32 studenta koji studiraju o vlastitom trošku, 15 specijalizanata stipendista Savezne komisije za kulturne veze sa inozemstvom. Po zemljama bilo ih je 54 iz Sudana, 26 iz Alžira, 19 iz Iraka, 11 iz Jordana, 11 iz Etiopije, po 8 iz Libanona, Kenije i Indonezije, 7 iz Togo, 5 iz Tanganjike, 4 iz Čilea, 3 iz Burme, po dva iz Tunisa, Grčke, Liberije, Austrije, Švedske, Indije, Engleske, i po jedan iz Sijera Leonea, Ugande, Gane, Cejlona, Sirije, Rodezije, Zanzibara, Kube, Danske, Francuske, Finske, Italije, Norveške, Pakistana i SSSR-a.²⁴ Broj stranih studenata u Zagrebu i Jugoslaviji je brzo rastao i

²² Isto, 228–301.

²³ HR-HDA-1095, fond Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske, kut. 1, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske – Savjetu za nauku i kulturu FNRJ, br. 17574, 19. VIII. 1952., Popis naučnih grana na Univerzitetu u Zagrebu koji se mogu preporučiti za studij stranim državljanima.

²⁴ HR-HDA-1228, fond Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske (dalje: SSRNH), kut. 155, Strani studenti na Sveučilištu u Zagrebu, 22. VI. 1962.

tokom 60-ih godina, tako da je prema stanju iz februara 1967. godine ukupno u Jugoslaviji bilo 2.217 stranih studenata, i to 896 kao stipendisti Komisije za kulturne veze sa inostranstvom i 1.321 student nestipendista, a u Zagrebu je bilo ukupno 586 stranih studenata, i to 236 stipendista i 350 nestipendista.²⁵ Osim porasta samog broja studenata iz zemalja Trećeg sveta, u Zagrebu je rasla i briga o njima, njihovom uspehu, učenju jezika, standardu i društvenom životu i vezama sa domaćim studentima i stanovništvom. Pored ostalog, u Zagrebu je 1963. osnovan Klub međunarodnog prijateljstva koji je okupljao strane studente, a iste godine i Institut za afričke studije koji se bavio izučavanjem problematike afričkih zemalja.²⁶

Strani studenti su u Zagreb dolazili iz celog sveta, iz raznih zemalja, kao stipendisti ili o svom trošku, i bavili su se različitim naučnim i umetničkim disciplinama. Mnogi od njih su studirali u više jugoslovenskih centara. Uspeh, iskustva i utisci su bili različiti i bilo je onih koji su odbranili doktorske disertacije, recimo Indijac Misra Vindjanan koji je 1956. odbranio disertaciju iz arhitekture na zagrebačkom Tehničkom fakultetu, ali i onih koji su prekidali studije i napuštali Zagreb.²⁷ Kao što je rečeno, utisci su bili različiti. Reidar Gjerdevik iz Norveške je 30. marta 1959. uputio opširan izveštaj o studijama geografije u Zagrebu školske 1958./1959. Živeo je u domu na Laščini i bio je zadovoljan, osim što ga je nervirao WC koji je „često bio neuredan“. Imao je i probleme prilikom upisa, ali je ipak bio zadovoljan svojim boravkom i zahvalan osoblju Geografskog instituta na kojem je imao „vanredne uslove“; naučio je jezik, putovao po zemlji, održao predavanje o Norveškoj na institutu. Zaključivao je: „studirao sam u Engleskoj i Nemačkoj ali uslove kao ovde u Zagrebu nikada nisam imao“.²⁸ Naravno, ovo je samo jedan pogled, ali može da posluži za stvaranje dela slike o međunarodnom značaju koji je Zagreb kao visokoškolski centar imao krajem 50-ih godina.

ZAGREB AS A CENTER OF HIGHER EDUCATION IN THE CROATIAN, YUGOSLAV AND INTERNATIONAL CONTEXTS 1945 – 1967

Summary: In the years following the Second World War, Zagreb developed a reputation as the center of higher education of some importance in the Croatian, Yugoslav and international contexts. The number of faculties, professors, lecturers, students, graduates and PhD candidates at the

²⁵ AJ-319, fond Savezni savet za obrazovanje i kulturu, 319-82, Pregled broja stranih studenata po univerzitetskim centrima, 2. II. 1967.

²⁶ AJ-145, fond Savez studenata Jugoslavije, 145-33-94, Informacija o radu i aktivnostima Međunarodnog studentskog kluba prijateljstva u Zagrebu 1965.; „Institut za proučavanje Afrike“, u: *Spomenica I*, 682–683.

²⁷ AJ-559, fond Savezna komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 559-200-416, Indijski studenti u Jugoslaviji 1954.-1956.

²⁸ AJ-559, fond Savezna komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 559-167, Prijava i izveštaj Reidara Gjerdevika iz Norveške, 30. III. 1959.

University of Zagreb was steadily rising concurrently with the whirlwind development of higher education in Yugoslavia and the world. This rapid growth of the University of Zagreb, just like the upsurge in the quality of higher education in Yugoslavia in general, was primarily due to arrival into power of the Communist Party. In the aftermath of the war, the Party exerted a great amount of influence over the structure, goals and mission of the University in the emerging social order, and the life and work of the teachers and their students alike. The University collaborated closely with other Yugoslav institutions of higher education, supported by the Party and other state institutions dedicated to scientific research and higher education. Yugoslav universities created joint associations and established links between the institutions, teachers and students, and Zagreb held a prominent position in all of them. The University of Zagreb played a major part in the establishment of other institutions of higher education all over Yugoslavia (Sarajevo, Skopje) and Croatia (Rijeka, Zadar, Split, Osijek), in addition to taking part in student and lecturer exchanges, conferences, trips, as well as sporting and cultural events via the Student Association of Yugoslavia. Zagreb also gained increasing prominence as a center of higher education on an international level, owing to a varied and ever-expanding international collaboration between its teachers and students and their foreign counterparts, as well as the frequent visits of students and lecturers from abroad, either for teaching, study and professional development, or simply for leisure. The arrival of a large number of foreign students, most notably from developing Asian and African countries over the 1950s and the 1960s was particularly important in this regard, as it represented the result of concentrated government efforts to attract foreign students to Yugoslavia.

Key words: Zagreb, the University of Zagreb, Croatia, Yugoslavia, international collaboration, foreign students

Izvori

Arhiv Jugoslavije (AJ)

AJ-142, fond Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ).

AJ-145, fond Savez studenata Jugoslavije.

AJ-315, fond Komitet za škole i nauku FNRJ.

AJ-318, fond Sekretarijat SIV za prosvetu i kulturu FNRJ.

AJ-319, fond Savezni savet za obrazovanje i kulturu.

AJ-559, fond Savezna komisija za kulturne veze sa inostranstvom.

Arhiv Srbije (AS), fond Medicinska velika škola.

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

HR-HDA-1220, fond Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH).

HR-HDA-1228, fond Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske (SSRNH).

HR-HDA-1095, fond Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske.

Jugoslavenski pregled (Beograd), 1958. – 1960.

Mladost (Beograd), 1960.

Службени лист ФНПЈ (Beograd), 1954. – 1967.

Izveštaj rektora o radu Sveučilišta u školskoj godini 1956/57., Zagreb 1958.

Jugoslavija 1918–1988. Statistički godišnjak, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1989.

Культурна политика Југославије 1945–1952., књ. I (прир. Бранка Докњић, Милић Ф. Петровић и Иван Хофман), Београд 2009.

Branislava VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. I.: 1945. – 1948., Zagreb 2005.

Branislava VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. II.: 1949. – 1952., Zagreb 2006.

Literatura

Josip ADAMČEK, „Zagrebačko sveučilište 1954–1968“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 241–290.

Dragomir BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004.

Драгомир БОНЦИЋ, *Мусао без пасоша. Међународна сарадња Београдског универзитета 1945–1960*, Београд 2011.

Dragomir BONDŽIĆ, „Saradnja naučnika Srbije i Hrvatske u okviru Jugoslavije 1945 – 1965“, *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza. Hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918–1991* (ur. Bojan B. Dimitrijević i Mario Jareb), Beograd – Zagreb 2018., 191–208.

Драгомир БОНЦИЋ, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србију 1950–1960*, Београд 2010.

Ljubiša KORAĆ, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943–1978*, Zagreb 1978.

Senija MILIŠIĆ, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945–1958*, Sarajevo 2007.

Ante MILUŠIĆ, Hodimir SIROTKOVIĆ i Slobodan LANG, „Sveučilište od oslobođenja do uvođenja društvenog upravljanja“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 185–240.

Magdalena NAJBAR AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti*, Zagreb 2013.

Vladimir SERDAR, „Međunarodne veze sveučilišta“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 549–553.

Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice sveučilišta u Zagrebu I-II (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969.

Jaroslav ŠIDAK, „Opći pogled na tristogodišnji razvoj visokoškolske nastave u Zagrebu“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 17–20.

Jaroslav ŠIDAK, „Sveučilište do kraja Prvoga svjetskog rata“, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I* (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb 1969., 91–124.

Univerzitet danas, 1960. – 1967.